

Jurisprudencija, 2003, t. 45(37); 48–58

JURIDINIO ASMENS BAUDŽIAMOSIOS ATSAKOMYBĖS SĄLYGOS

Lektorė Inga Ligeikaitė

Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios teisės katedra
Ateities g. 20, 2057 Vilnius
Telefonas 271 45 84
Elektroninis paštas btu@ltu.lt

Pateikta 2003 m. rugsėjo 3 d.

Parengta spausdinti 2003 m. gruodžio 9 d.

*Recenzavo Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios teisės katedros profesorius
habil. dr. Vytautas Piesliakas ir šios katedros docentas dr. Edvardas Sinkevičius*

S a n t r a u k a

Straipsnyje nagrinėjami juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės pagrindų klausimai. Juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės principas yra naujovė mūsų teisinėje sistemoje, kuri visiškai neatitinka mūsų tradicinės baudžiamosios teisės teorijos postulatų, pritaikytų išimtinai tik fiziniams asmenims. Dėl šių priežasčių juridinio asmens baudžiamoji atsakomybė kelia daugybę klausimų ir problemų, ją taikyti nepasiruošusi teismų praktika. Teorijoje, išskyrus užsienio valstybių mokslininkų darbus, šis klausimas taip pat dar mažai nagrinėjamas. Straipsnyje apžvelgiama normų, numatančių juridinio asmens baudžiamąją atsakomybę, atsiradimo prielaidos baudžiamajame įstatyme, juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės pagrindų problemos. Taip pat apžvelgiamos juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės teorijos, įtvirtintos Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 20 straipsnyje, ir pateikiamas tame pat Baudžiamojo kodekso straipsnyje numatytų atsakomybės sąlygų komentaras. Įvertinus Baudžiamajame kodekse numatytus teorinius juridinių asmenų atsakomybės modelius ir sąlygas daroma išvada, kad jie yra riboti, nes taikant šiuos modelius pirmiausia būtina nustatyti konkretų fizinį asmenį, padariusį nusikalstamą veiką, ir tada tą nusikalstamą veiką priskirti juridiniam asmeniui. Tai nepašalina daugybės tų problemų, kurias turėtų padėti spręsti jau vien pats juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės principo įtvirtinimas baudžiamajame įstatyme. Straipsnio pabaigoje, remiantis užsienio autorių darbais, aptariama keletas naujausių juridinio asmens atsakomybės teorijų, kurias taikant galima pašalinti esamų teorijų ribotumą.

2000 m. Baudžiamasis kodeksas išreiškia naują valstybės baudžiamąją politiką. Jame įgyvendinta daug naujausių XXI a. baudžiamosios politikos tendencijų. Šiame Baudžiamajame kodekse numatyta juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė taip pat yra viena naujausių šiuolaikinės baudžiamosios teisės tendencijų. Lietuvos baudžiamajai teisei tai ne tik naujas, bet ir visiškai neįprastas dalykas, nes jis nesiderina su tradiciniais, klasikiniais baudžiamosios teisės principais ir institutais – individualios atsakomybės ir kaltės principais, kaltės ir pakaltinamumo institutais, baudsmės esmė ir jos tikslais. Dauguma gretimų valstybių, reformuodamos savo baudžiamuosius įstatymus, taip pat svarstė juridinio asmens atsakomybės klausimą. Vienas Rusijos 1994 m. Baudžiamojo kodekso projekto variantų, parengtas valstybės institucijų, siūlė numatyti baudžiamąją atsakomybę juridiniams asmenims, tačiau siūlymą dėl jau išvardytų priežasčių tuometiniai teisininkai, taip pat valdžios institucijos kategoriškai atmetė [1, p. 69]. Lenkija 1997 m. naujame Baudžiamajame kodekse taip pat atsisakė šio instituto, nors jos mokesčių baudžiamoji teisė numato subsidiarią baudžiamąją atsakomybę, pagal kurią už mokestinį nusikaltimą baudžiamas ne tik tiesiogiai jį padaręs asmuo, bet subsidiariai atsako ir asmuo, kurio naudai kaltininkas veikė arba kurio atstovu buvo ar net asmuo, kurio darbuotojas yra kaltininkas. Latvijoje 1999 m. balandžio 1 d. įsigaliojusiam Baudžiamajame kodekse juridinio asmens baudžiamoji atsakomybė taip nenu-

matyta, tačiau Latvijos administracinių teisės pažeidimų kodeksas ir kiti administracinės teisės įstatymai numato juridiniams asmenims administracinę atsakomybę [2, p. 46]. Reikia pažymėti, kad Lietuvos įstatymuose juridinio asmens administracinė atsakomybė taip pat egzistuoja ir jau gana seniai¹.

Svarstant klausimą, reikia ar nereikia juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės, dažnai remiamasi tarptautinių teisės aktų nuostatomis, nurodančiomis įsipareigojusioms pagal juos valstybėms savo teisėje numatyti galimybę patraukti teisinę atsakomybę už atitinkamas veikas ir juridinius asmenis. 1961 m. Baudžiamajame kodekse juridinio asmens baudžiamoji atsakomybė taip pat buvo numatyta dėl ratifikuotų tarptautinių sutarčių. 2002 m. sausio 25 d. Baudžiamojo kodekso 7(1), 32, 35, 282, 284, 290 straipsnių pakeitimo, kodekso papildymo 11(1), 22(1), 32(1), 32(2), 302(2) straipsniais ir 319, 320 straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymu Nr. IX–737 1961 m. Baudžiamasis kodeksas buvo papildytas 11¹ ir kitais straipsniais, numatančiais juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės sąlygas, bausmes ir jų skyrimo sąlygas. Pagal šį papildymą juridinis asmuo pagal baudžiamuosius įstatymus atsakė tik už kyšio priėmimą (BK 282 str.), papirkimą (BK 284 str.) ir pinigų plovimą (BK 326 str.). Vėliau 2002 m. gruodžio 10 d. Baudžiamojo kodekso 8(1), 11(1), 45, 53(1), 232(1), 232(2), 232(5), 232(8), 312, 321(2) straipsnių pakeitimo, 232(3) straipsnio pripažinimo netekusiu galios ir kodekso papildymo 340(1) straipsniu įstatymu Nr. IX–1258 nusikaltimų, už kuriuos atsako juridiniai asmenys, sąrašas buvo papildytas kontrabandos (BK 312 str.) ir neteisėto prekių ar produkcijos neišvežimo iš Lietuvos Respublikos (BK 312¹ str.) nusikaltimais. Tie tarptautiniai teisės aktai, kuriais remdamasis įstatymo leidėjas 1961 m. Baudžiamajame kodekse numatė juridinio asmens baudžiamąją atsakomybę, pirmiausia yra Baudžiamosios teisės konvencija dėl korupcijos, ratifikuota 2002 m. sausio 25 d. [3], taip pat Jungtinių Tautų konvencija prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą, ratifikuota 2002 m. kovo 19 d. [4]. Abi šios konvencijos, atitinkamai 18 ir 10 straipsniai, numato, kad kiekviena šalis priima reikiamus teisės aktus ir imasi kitų būtinų priemonių, kad užtikrintų galimybę patraukti atsakomybę juridinius asmenis už konvencijose numatytus nusikaltimus. Tačiau pažymėtina, kad nė viena iš šių konvencijų nenurodo, kokios rūšies teisinė atsakomybė turi būti taikoma juridiniams asmenims. Valstybės, prisijungusios prie konvencijų, už jose numatytų veikų padarymą savo pasirinkimu juridiniams asmenims gali numatyti civilinę, administracinę ar baudžiamąją atsakomybę. Lietuva pasirinko baudžiamąją atsakomybę.

Reikia ar nereikia mums juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės – šitas klausimas vis dar išlieka svarbus, tačiau įsigaliojus naujam Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui (toliau – BK) kur kas svarbesnis tampa kitas klausimas – kaip taikyti naujas normas? Šiuo požiūriu svarbūs juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės pagrindų klausimai – kada jis turi būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn, kuo grindžiama ir įrodinėjama jo baudžiamoji atsakomybė? Šie klausimai turi ne tik teorinę, bet ir praktinę reikšmę. Juridinio asmens baudžiamąją atsakomybę numatančios normos galioja jau daugiau kaip metai, tačiau neteko girdėti, kad jos būtų taikomos praktikoje. Tokia padėtis patvirtina tai, ką buvo galima prognozuoti dar neįsigaliojus naujam BK – naujovė praktikoje bus sunkiai priimama.

Kad padėtis pasikeistų, būtinas tam tikras teorinis įdirbis, turi būti sukurta doktrina, kuri pagrįstų juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės būtinumą, baudžiamosios atsakomybės pagrindus ir kitus klausimus. Būtina aiškinti įstatymą, kad teisėsaugos institucijų ir teismų praktikai būtų aiškus įstatymo leidėjo tikslas.

Nagrinėjant baudžiamosios atsakomybės pagrindus paprastai literatūroje išskiriama filosofiniai ir juridiniai baudžiamosios atsakomybės pagrindai. Filosofinis baudžiamosios atsakomybės pagrindimas leidžia atsakyti į klausimą, kodėl asmenį galima traukti baudžiamojon atsakomybę ir taikyti jam valstybės prievartos priemones, kodėl jis gali atsakyti už padarytą nusikalstamą veiką? Juridiniai baudžiamosios atsakomybės pagrindai yra įtvirtinti įstatyme. Jais remiantis galima atsakyti į klausimą, kada asmuo turi būti traukiamas baudžiamojon atsakomybę. Būtent šį klausimą toliau ir nagrinėsime.

¹ Pavyzdžiui, sankcijos taikomos ūkio subjektams už Konkurencijos įstatymo arba už mokesčių įstatymų pažeidimus.

2000 m. Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse baudžiamosios atsakomybės pagrindams skirtas 2 straipsnis, kurio 4 dalis teigia, kad pagal baudžiamąjį įstatymą atsako tik tas asmuo, kurio padaryta veika atitinka baudžiamojo įstatymo numatytą nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo sudėtį. Taigi ši nuostata įtvirtina seniai teorijoje pripažįstamą nuostatą, kad teisinis baudžiamosios atsakomybės pagrindas yra nusikalstamos veikos sudėtis [5, p. 80–82]. Kalbant apie juridinio asmens baudžiamąją atsakomybę reikia atsakyti ir į klausimą, koks yra sudėties vaidmuo pagrindžiant šią atsakomybę.

Pagrindinė problema yra ta, kad klasikinė nusikalstamos veikos sudėtis nepritaikoma juridiniam asmeniui. Ji buvo sukurta pagrįsti išskirtinai tik fizinio asmens baudžiamąją atsakomybę. Pavoingos veikos, taip pat subjekto požymių, kaltės ir pakaltinamumo samprata bei kitų požymių esmė yra tokia, kad jie atspindi tik fizinio asmens savybes. Juridinis asmuo kaip nusikalstamos veikos subjektas negali turėti sąmonės ir valios, todėl jis negali atlikti sąmoningos, valingos, pavojingos ir priešingos baudžiamajam įstatymui veikos, negali turėti psichinio santykio su pavojinga veika ir jos pasekmėmis bei kitais objektyviais požymiais.

Panašiai baudžiamosios atsakomybės pagrindai traktuojami ir Anglijos baudžiamojoje teisėje. Kiekvienas nusikaltimas čia yra apibūdinamas tam tikra požymių visuma. Jeigu konkrečiu atveju aptinkami visi būtini požymiai, galima kalbėti apie nusikaltimą. Šie požymiai numatyti Anglijos baudžiamojoje teisėje. Jie atlieka nusikalstamos veikos sudėties vaidmenį ir yra skirstomi į du elementus – *actus reus* ir *mens rea*. *Actus reus* – tai, kas apibūdina objektyviąją nusikalstamos veikos pusę, o *mens rea* – tai, kas apibūdina subjektyviąją nusikalstamos veikos pusę. Nesant bent vieno iš šių elementų, nebus ir nusikaltimo [6, p. 215], išskyrus absoliučios atsakomybės nusikaltimus, kuriuos tiriant pakanka nustatyti *actus reus* ir nereikalaujama įrodinėti *mens rea*. Tokie pat baudžiamosios atsakomybės pagrindai įtvirtinti ir JAV baudžiamojoje teisėje, tačiau tai nekludo šiose šalyse jau daugiau nei 100 metų taikyti juridinio asmens baudžiamąją atsakomybę.

Kita vertus, teiginys, jog juridinis asmuo neturi valios, yra tik vienas iš požymių, aiškinančių juridinio asmens sampratą ir esmę, išreikštas fikcijos teorijos šalininkų. Bet yra ir kita teorija – realybės teorija, kuri pripažįsta, jog juridinis asmuo gali turėti bendrą valią, kuri gali ir nesutapti su į susivienijimą susijungusių fizinių asmenų valia [7, p. 98]. Taigi, jeigu juridinio asmens baudžiamoji atsakomybė remiasi realistinėmis teorijomis, tuomet yra teorinė galimybė kalbėti apie sudėties modelio taikymą šio subjekto baudžiamajai atsakomybei pagrįsti. Užsienio autoriai, remdamiesi juridinio asmens tapatybės teorija, įrodinėja, kad sudėtis (tiksliau – minėtieji *actus reus* ir *mens rea* reikalavimai) juridiniams asmenims irgi gali būti taikoma grindžiant jų baudžiamąją atsakomybę [8]. Tačiau ir realistinės teorijos baudžiamojoje teisėje juridinio asmens kaltės klausimus [9, p. 704–705], taip pat ir kitus požymius traktuoja šiek tiek kitaip, palyginti su fizinio asmens kalte ar kitais požymiais. Taigi net ir remiantis realistinėmis teorijomis klasikinis nusikalstamos veikos sudėties modelis juridinio asmens atsakomybei pagrįsti negali būti taikomas taip pat kaip ir fiziniam asmeniui.

Iš principo pagal BK 20 straipsnyje įtvirtintas sąlygas juridinio asmens atsakomybė yra netiesioginė. Juridinis asmuo visada atsako už kitą asmenį, t. y. už fizinio asmens padarytą nusikalstamą veiką. Kiekvienu atveju pirmiausia nustatomas konkretus fizinis asmuo, įrodoma jo padaryta nusikalstama veika, tada remiantis įvairiomis teorijomis ji priskiriama juridiniam asmeniui ir jis gali būti patraukiamas baudžiamajon atsakomybėn už fizinio asmens padarytą nusikalstamą veiką. Nusikalstamos veikos sudėties modelis taikomas fiziniam asmeniui, o juridinio asmens baudžiamoji atsakomybė grindžiama konkrečiomis BK 20 straipsnyje įtvirtintomis sąlygomis.

BK 20 straipsnis įtvirtina du juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės modelius: identifikacijos, arba korporacijos organų teoriją ir „netinkamos juridinio asmens organizacijos“ teoriją [10, p. 115], dar žinomą kaip *respondeat superior* doktriną.

Šias teorijas trumpai apžvelgsime. Korporacijos organų teorija atsirado, plėtojosi ir daugiausia taikoma Anglijos teisėje, taip pat Kanadoje ir kitose Anglijos įtaką patyrusiose šalyse. Ši teorija taip pat įtvirtinta ir JAV pavyzdinio baudžiamojo kodekso § 2.07(1)(c) ir taikoma tose valstijose, kurios perėmė JAV pavyzdinio BK nuostatas. Pagal JAV pavyzdinio baudžiamojo kodekso nuostatas, identifikacijos doktrina taikoma tradiciniams *common law*

nusikaltimams, kuriems būtina įrodinėti *reans rea* elementą (t. y. kaltę) (pvz., antrojo laipsnio nužudymas, sukčiavimas). Pačiame kodekse nurodoma, jog tai yra tie nusikaltimai, už kuriuos įstatymo leidėjas tiesiogiai nėra numatęs baudžiamosios atsakomybės juridiniams asmenims [11, p. 291].

Identifikacijos doktrina kildinama iš civilinės teisės, o baudžiamojoje teisėje, konkrečiai – Anglijoje, pradėta taikyti maždaug XX a. pradžioje ir viduryje. Baudžiamojoje teisėje ji atsirado dėl to, kad netiesioginė atsakomybė, taikyta juridiniams asmenims, buvo ribota, nes neleido jų traukti atsakomybėn už tuos nusikaltimus, kurie turi kaltės elementą. Netiesioginė atsakomybė daugiausia taikoma už statutinius, griežtos atsakomybės nusikaltimus.

Ši identifikacijos doktrina konkrečių juridinio asmens individų, vadinamų jo organais, veiksmus ir mintis, kai jie veikia pagal savo kompetenciją ir juridinio asmens vardu, sutapatinama su pačio juridinio asmens elgesiu. Taigi tie, kurie vadovauja juridiniam asmeniui ir tvarko jo reikalus, sutapatinami su įmone, jie ir yra įmonė. Jų veiksmai, valia ir protas yra juridinio asmens veiksmai, valia ir protas. Viena iš sunkiausių šios doktrinos problemų yra klausimas, kokių asmenų veiksmai ir sąmonė gali būti sutapatinama su juridinio asmens veiksmais ir sąmone. Tokių asmenų negali būti daug ir jie turi sudaryti juridinio asmens „smegenis ir nervų centrą“. Tačiau tai, kad asmuo atlieka darbą, reikalaujantį protinės veiklos, arba tai, kad užima vadovaujamas pareigas (vadovauja juridinio asmens padaliniui), dar nereiškia, kad jis gali būti vertinamas kaip juridinio asmens „smegenys ir nervų centras“. Paprastai jais gali būti ne bet kokie juridinio asmens tarnautojai ar darbuotojai, o tik aukštesnio rango tarnautojai. Pagal JAV pavyzdinį baudžiamąjį kodeksą tokiais asmenimis pripažįstama direktorių taryba ir aukštieji vadybos pareigūnai (*high managerial agent*). Sąvoka *aukštasis vadybos pareigūnas* reiškia tarnautoją ar agentą, užimantį korporacijoje ar asociacijoje tokias pareigas, kai jo elgesį galima vertinti kaip atstovaujantį korporacijos ar asociacijos politikai [11, p. 291]. Taigi su juridiniu asmeniu gali būti sutapatinami tik tie individai, kurie formuoja juridinio asmens politiką, valdo jį ir yra atsakingi už jo veiksmus. Su juridiniu asmeniu taip pat yra sutapatinami ir tam tikri jo organai, tokie kaip visuotinis jo dalyvių susirinkimas, valdyba, administracijos vadovas. Tačiau ne visi šių asmenų veiksmai vertinami kaip juridinio asmens veiksmai, pavyzdžiui, jeigu įmonės prezidentas, vykdamas įmonės reikalais į verslo susitikimą, sukels eismo nelaimę, dėl to bus padaryta žala kito asmens sveikatai, tai tokia veika nėra juridinio asmens, kuriam vadovauja prezidentas, veika.

Identifikacijos doktrina įtvirtinta BK 20 straipsnio 2 dalyje. Čia nurodoma, kad juridinis asmuo už fizinio asmens padarytą nusikalstamą veiką atsako tik tuo atveju, jeigu nusikalstamą veiką juridinio asmens naudai arba interesais padarė fizinis asmuo, veikęs individualiai ar juridinio asmens vardu, jeigu jis, eidamas vadovaujamas pareigas juridiniame asmenyje, turėjo teisę:

- 1) atstovauti juridiniam asmeniui,
- 2) priimti sprendimus juridinio asmens vardu,
- 3) kontroliuoti juridinio asmens veiklą.

Pagal 20 straipsnio 2 dalies nuostatas juridinis asmuo gali būti identifikuojamas tik su vadovaujamas pareigas juridiniame asmenyje einančiais fiziniais asmenimis. Be to, šie asmenys turi teisę atstovauti juridiniam asmeniui arba priimti sprendimus juridinio asmens vardu, arba kontroliuoti juridinio asmens veiklą. Tai trys alternatyvūs reikalavimai, keliami vadovaujamas pareigas juridiniame asmenyje einantiems individams, kurių veiksmai vertinami kaip juridinio asmens veiksmai.

Pagal identifikacijos doktriną, tik tam tikri juridinio asmens fiziniai asmenys yra sutapatinami su juo ir jų veiksmai bei valia vertinami kaip juridinio asmens veiksmai ir valia. Tai asmenys, kurie įgyvendina juridinio asmens subjektiškumą. Paprastai juridinio asmens subjektiškumą įgyvendina jo valdymo organai (CK 2.82), todėl galima teigti, kad fiziniai asmenys, esantys jų nariais, taip pat įgyvendina juridinio asmens subjektiškumą. Be valdymo organų narių, juridiniame asmenyje vadovaujamas pareigas einančių asmenų yra ir daugiau (pvz., žemesniųjų padalinių vadovai), tačiau ne visi jie įgyvendina juridinio asmens subjektiškumą. Problema yra ta, kad dauguma šiuolaikinių įmonių yra labai didelės, turi daugybę įvairiausių padalinių, kurie veikia teritoriniu principu, apima didelius regionus ar veikia net pasaulio

mastu, o tradicinis identifikacijos modelis formavosi dar esant organizacijoms, kurios turėjo paprastą piramidinę valdymo struktūrą su labai aiškiai apibrėžta viršūne. Būtent toje viršūnėje esantys asmenys ir formavo jos politika, veikė jos vardu ir buvo sutapatinami su pačia organizacija. Tačiau šiuolaikinėse įmonėse valdymas yra organizuojamas taip, kad atsakomybė tarp vadovų yra padalijama, ir dabar jau nėra tokio vieno centro, kur būtų telkiama valdžia, todėl tai, kad pagal identifikacijos modelį juridinis asmuo sutapatinamas tik su aukščiausiais vadovais ir tik jų padaryta nusikalstama veika vertinama kaip juridinio asmens veika, neatitinka šiandienos poreikių. Didelėse įmonėse paprastai tie asmenys, kurie pagal tradicinę doktriną yra sutapatinami su įmone, dažniausiai pasilieka sau strateginio valdymo klausimus bei užsiima organizacijos politikos formavimu ir nedalyvauja kasdienėje veikloje. Kasdieniui veiklai vadovauja ir ją prižiūri įvairių funkcinio ir teritorinio principu sudarytų padalinių vadybininkai ir šioje veikloje jie paprastai turi kur kas daugiau galių nei įmonės direktoriai. Būtent šių padalinių veikloje dažniausiai padaromos nusikalstamos veikos. Dėl minėtų priežasčių identifikacijos modelis kritikuojamas, nes yra per siauras. Anglijoje pagal jį ir toliau juridinio asmens baudžiamoji atsakomybė siejama tik su aukščiausių jo pareigūnų padarytomis nusikalstamomis veikomis, tačiau JAV ir Kanados teismų praktika plačiau taiko identifikacijos modelį – juridinius asmenis traukia baudžiamojon atsakomybėn ir už žemesniųjų skyrių vadybininkų padarytas nusikalstamas veikas [12, p. 736–738; 13].

Atsižvelgiant į tai ir pas mus būtų tikslinga išplėsti fizinių asmenų, kurie gali būti identifikuojami su juridiniu asmeniu, sąrašą iki tokių asmenų, kuriems yra suteikta vykdomoji valdžia, kurie prižiūri ir kontroliuoja kasdienę veiklą. Autorės nuomone, dabar sunku pasakyti, kaip plačiai galima aiškinti ir taikyti BK 20 straipsnio 2 dalies nuostatas dėl vadovaujamas pareigas einančių asmenų, todėl šiuo klausimu turi savo nuomonę pareikšti ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, nes teismų praktikoje gali susiklostyti nevienodas baudžiamojo įstatymo aiškinimas ir taikymas: vieni teismai įstatymą aiškina ir taikys plačiau, kiti – siauriau. Viena aišku, kad, priklausomai nuo konkretaus juridinio asmens organizavimo formos, ne tik valdymo organų nariai, bet ir kiti asmenys, užimantys vadovaujamas pareigas juridiniame asmenyje, gali patekti į šią kategoriją asmenų, kurie pagal BK 20 straipsnio 2 dalies nuostatas „eina vadovaujančias pareigas juridiniame asmenyje“. Autorės nuomone, tai turėtų būti tokie asmenys, kurie yra atsakingi už konkrečią juridinio asmens veiklos sritį, be to, jiems juridinis asmuo turi būti numatęs toje srityje tam tikrą savo funkcijų dalį.

Einantis vadovaujamas pareigas juridiniame asmenyje fizinis asmuo turi teisę atstovauti jam. Pirmiausia tai turėtų būti suprantama, kad fizinis asmuo yra juridinio asmens atstovas dėl užimamų vadovaujamų pareigų – prezidentas, direktorius ar kita. Teisė atstovauti juridiniam asmeniui gali būti suprantama ir plačiau, t. y. pagal Civilinio kodekso numatytas atstovavimo instituto taisykles. Tačiau į šią kategoriją negali patekti tie, kurie nors ir atstovauja juridiniam asmeniui, bet nėra jame vadovaujamų pareigų (pvz., prokuristas, ekspeditorius ir kt.). Asmuo dėl vadovaujamų pareigų juridiniame asmenyje yra įgaliotas atstovauti jam.

„Turėjo teisę priimti sprendimus juridinio asmens vardu“ reiškia, kad fizinis asmuo, einantis vadovaujamas pareigas juridiniame asmenyje, pagal įstatymo valdymo organui suteiktas teises galėjo priimti sprendimus dėl juridinio asmens valdymo organizavimo, subjektiškumo įgyvendinimo, įstatymo numatytų pareigų vykdymo organizavimo ir užtikrinimo. Gali būti, kad asmuo užima kokias nors vadovaujamas pareigas juridiniame asmenyje, pavyzdžiui, yra kokio nors padalinio vadovas ir turi teisę priimti sprendimus, organizuodamas padalinio veiklą, tačiau tai dar nereiškia, kad jis būtinai bus sutapatinamas su juridiniu asmeniu. Kaip jau minėta, turi būti nustatyta, kad jam juridinio asmens valdymo organai šioje srityje yra suteikę pakankamai savarankiškumo ir atsakomybės vykdyti juridinio asmens funkcijas. Vadovaujamos pareigos juridiniame asmenyje yra susijusios su galimybe priimti sprendimus juridinio asmens vardu. Toks dalykas galimas tik tada, jeigu fizinis asmuo įgyvendina juridinio asmens subjektiškumą.

Teisė kontroliuoti juridinio asmens veiklą reiškia vadovaujamas pareigas einančio fizinio asmens teisę vykdyti vidinę juridinio asmens kontrolę, kurios metu siekiama užtikrinti, kad juridinio asmens veiksmai, taip pat ir jo darbuotojų bei įgaliotų atstovų veiksmai atitiktų

galiojančius įstatymus. Teisė kontroliuoti juridinį asmenį reiškia tokius jo valdymo priežiūros įgaliojimus, kurie yra užimamų vadovaujamų pareigų pagrindas. Ši teisė gali kilti iš vadovaujamas pareigas užimančio asmens atsakomybės, pavyzdžiui, už vidaus finansų kontrolę, vidaus auditą. Ją taip pat gali rodyti asmens buvimas vidaus kontrolės ar priežiūros organo nariu, jeigu tai yra prilyginama vadovaujamoms pareigoms ir yra susiję su įtaka juridinio asmens valdymui. Tačiau čia nepatenka ta juridinio asmens veiklos kontrolė, kuri nėra susijusi su galimybe daryti įtaką juridinio asmens valdymui, t. y. įvairi išorinė kontrolė (pvz., nepriklausomų auditorių atliekamas patikrinimas).

Neturi reikšmės, ar minėti asmenys, darydami nusikalstamą veiką, veikia individualiai ar juridinio asmens vardu, tačiau būtina, kad padaryta nusikalstama veika būtų susijusi su juridiniu asmeniu. Veikos ryšį su juridiniu asmeniu rodo tai, kad fizinis asmuo, einantis vadovaujamas pareigas juridiniame asmenyje ir turintis teisę atstovauti juridiniam asmeniui arba priimti sprendimus jo vardu, arba kontroliuoti juridinio asmens veiklą, tą nusikalstamą veiką padarė juridinio asmens **naudai** arba juridinio asmens **interesai**. Literatūroje nauda siūloma aiškinti siaurai – kaip bet kokia turtinė nauda, kai dėl fizinio asmens nusikalstamos veikos juridinis asmuo įgyja pinigais įkainojamų vertybių, išvengia privalomų mokesčių ar išsaugo savo turto vertę nepakitusią, tačiau tai daroma pažeidžiant kitų asmenų interesus ir jų nenaudai [11, p. 121]. Interesas yra tai, kas konkrečiam juridiniam asmeniui yra svarbu, kas tiesiogiai susijęs su jo veikla, tikslais ir padėtimi rinkoje, visuomenėje, tai, kas padės sėkmingai funkcionuoti ir siekti tikslų (pvz., dominuojančios pozicijos atitinkamoje rinkoje užėmimas, užsakymų gavimas). Interesas egzistuoja tol, kol jis negali būti įkainotas pinigais. Nuo to momento, kai interesas gali būti įvertintas pinigais ir sudaryti juridinio asmens turto dalį, jis tampa nauda. Angliškoje literatūroje nauda yra aiškinama plačiai, ir apima tiek turtinę, tiek ir kitokią neturtinę naudą. Tam, kad būtų nustatyta, jog asmuo veikė juridinio asmens naudai, pakanka įrodyti, jog jis veikė juridinio asmens interesais. Juridinio asmens interesais padaryta veika yra tokia veikia, kuri padaryta turint tikslą padėti jo veiklai ar padaryti ką nors juridiniam asmeniui. Nauda gali būti tiek tiesioginė, tiek netiesioginė [14, p. 448]. Kad juridinį asmenį būtų galima patraukti atsakomybėn, nebūtina nustatyti, kad jis gavo kokią nors konkrečią naudą (turtinę ar neturtinę), pakanka įrodyti, kad nusikalstama veika buvo padaryta jo naudai ar interesais, t. y. siekiant bet kokios naudos juridiniam asmeniui.

BK 20 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta kita juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės doktrina – netinkamos organizacijos doktrina, kuri JAV žinoma kaip *respondeat superior* teorija. Ji įtvirtinta JAV pavyzdiniame baudžiamajame kodekse (§2.07 (1)(b)) ir gali būti taikoma taip pat už nusikaltimus, kurie reikalauja *means rea* elemento (t. y. kaltės įrodinėjimo), be to, sprendžiant iš įstatymo leidėjo tikslo, gali būti padaromi juridinio asmens. Tai reiškia, kad šią grupę nusikaltimų sudaro įvairios pavojingos veikos, susijusios su juridinio asmens veiklos sfera. Pagal šią teoriją korporacija atsako už nusikalstamą veiką, nepriklausomai nuo ją atlikusio fizinio asmens užimamų pareigų kompanijoje, jeigu jis veikė pagal savo kompetenciją juridinio asmens naudai. Pagal JAV teisę, net ir tuo atveju, kai darbuotojas (*an agent*) nusikalstamą veiką padaro neturėdamas tikslo suteikti kokią nors naudą juridiniam asmeniui arba veikdamas peržengdamas savo kompetencijos ribas, tačiau vėliau jo padarytai veikai pritarė priežiūrą vykdančias darbuotojas, to pakanka, kad juridinis asmuo būtų patrauktas atsakomybėn už šią darbuotojo atliktą veiką. Tai vadinamoji ratifikacijos doktrina [12, p. 727–728]. Taikant *respondeat superior* doktriną galima gynyba nuo kaltinimo. Juridinis asmuo neatsakys už fizinio asmens padarytą veiką, jeigu aukštasis vadybos pareigūnas, atsakingas už tos srities, kurioje padaryta nusikalstama veika, priežiūrą parodė tinkamą rūpestingumą, uolumą, kad išvengtų nusikalstamos veikos. Šioje situacijoje baudžiamoji atsakomybė juridiniam asmeniui kyla tuo atveju, kai jis neatlieka pareigos užtikrinti, kad darbuotojai ir kiti įgalioti atstovai veiktų laikydamiesi galiojančių teisės aktų reikalavimų, taip pat ir pačio juridinio asmens veikla (išorinė ir vidinė) būtų vykdoma teisėtai.

Taigi BK 20 straipsnio 3 dalis numato juridinio asmens baudžiamąją atsakomybę tuo atveju, kai:

- 1) nusikalstamą veiką padarė juridinio asmens darbuotojas arba įgaliotas atstovas. Juridinio asmens darbuotojas – tai asmuo, susijęs su juridiniu asmeniu darbo, tarny-

bos ar kitokiais sutartiniais teisiniais santykiais. Juridinio asmens įgaliotas atstovas – tai asmenys, susiję su juo atstovavimo teisiniais santykiais. Be to, šie asmenys neužima vadovaujamų pareigų juridiniame asmenyje, bet turi įgaliojimus konkrečiose veiklos srityse atstovauti juridiniam asmeniui – prokuristai, ekspeditoriai ir kiti asmenys.

- 2) Be to, nusikalstamą veiką minėti asmenys padaro juridinio asmens naudai. Kaip jau buvo minėta, nauda turi būti aiškinama siaurai – kaip bet kokia turtinė nauda (neteisėtas ir nepagrįstas praturtėjimas, išvengimas privalomų išlaidų arba turto (ekonominė prasme) išsaugojimas nepakitusio) [10, p. 121]. Interesas šiuo atveju lieka už šių sąlygų ribų.
- 3) Ir dar vienas reikalavimas juridinio asmens atsakomybei minėtu pagrindu – turi būti nustatyta, kad nusikalstamą veiką juridinio asmens darbuotojas ar įgaliotas atstovas padarė dėl vadovaujamas pareigas juridiniame asmenyje einančių asmenų, turinčių teisę atstovauti jam arba priimti sprendimus jo vardu, arba kontroliuoti juridinį asmenį, nepakankamos priežiūros arba kontrolės.

Kaip matome, BK įtvirtintų skirtingų atsakomybės modelių taikymas priklauso nuo to, kokio rango juridinio asmens darbuotojas ar agentas padarė nusikalstamą veiką. Tačiau abu šie modeliai reikalauja, kad būtų nustatytas asmuo, padaręs nusikalstamą veiką, tik tada juridinis asmuo gali būti apkaltintas nusikaltimo, kurį realizavo tas fizinis asmuo, padarymu. Traukiant baudžiamojon atsakomybėn juridinį asmenį pagal šiuos modelius turi būti išlaikyta ta pati schema – pirmiausia nustatomas asmuo, fiziškai padaręs nusikalstamą veiką (realizavęs objektyviuosius bei subjektyviuosius sudėties požymius), tada jo veika (objektyvieji požymiai) ir jo kaltė (subjektyvieji požymiai) yra priskiriami juridiniam asmeniui. Didžiausia problema yra būtent nustatyti tą konkretų fizinį asmenį, kurio padaryta nusikalstama veika turi būti priskiriama juridiniam asmeniui. Problemą sunkina tai, kad šiuolaikinių didelių įmonių labai sudėtinga organizacinė struktūra, dėl to kartais nustatyti konkretų asmenį, atsakingą už konkretaus sprendimo priėmimą, yra labai sunku ar net neįmanoma. Juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės šalininkai, pagrįsdami juridinio asmens atsakomybės būtinumą, nurodo, kad įmonės labai dažnai būna didelės žalos priežastis, o tuo tarpu dėl kolektyvinės sprendimų priėmimo sistemos ir sudėtingos įmonės struktūros nustatyti kaltąjį asmenį sunku arba neįmanoma. Be to, kai kurie autoriai nurodo, kad kartais įmonės yra išplėtojusios metodus, kuriais jų nariai yra apsaugomi nuo atsakomybės [15, p. 1298]. Taigi esami juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės modeliai neišsprendžia tos problemos, kurią spręsti turėtų pats baudžiamosios atsakomybės nustatymas juridiniam asmeniui.

Dėl minėtų priežasčių siūloma juridinius asmenis persekioti už nusikalstamų veikų padarymą atskirai, be fizinių asmenų, t. y. taikyti ir tokius atsakomybės modelius, kurie numato savarankišką, nuo fizinio asmens nepriklausančią juridinio asmens baudžiamąją atsakomybę. Europos Tarybos Ministrų Komitetas savo 1988 m. spalio 20 d. Rekomendacijoje Nr. R (88) 18, skirtoje šalims narėms dėl juridinių asmenų atsakomybės už nusikaltimus padarytus vykdant savo veiklą [16], be ko kita, taip pat yra nurodęs, jog juridiniai asmenys turi atsakyti nepriklausomai nuo to, ar fizinis asmuo, kuris padarė nusikalstamą veiką, gali būti identifikuotas, ar ne.

Sprendžiant šią problemą reikėtų papildyti esamus BK atsakomybės modelius tokiais, kurie leidžia patraukti juridinį asmenį baudžiamojon atsakomybėn ir tuo atveju, kai konkretus vienas kaltas fizinis asmuo nenustatytas. Viena iš tokių doktrinų, tiesa, labai ribota, yra vadinama „kolektyvinės kaltės“ doktrina (*collective knowledge; collective intent*). Ši doktrina padeda nustatyti korporacijos kaltę ir tais atvejais, kai nė vienam iš jos darbuotojų nusikalstamos veikos sudėties reikalaujama kaltė nėra nustatyta. Kaip šios teorijos pritaikymo pavyzdys literatūroje dažniausiai minima *United States v. Bank of New England*¹ byla, kurioje bankas buvo pripažintas kaltu tyčia pažeidęs Pranešimų apie sandorius su valiuta įstatymą (*Currency Transaction Reporting Act*). Šis įstatymas reikalauja, kad bankai praneštų atitinka-

¹ 821 F. 2 d. 844, 856 (1st Cir. 1987) išnaša pagal **Lederman E.** Models for Imposing Corporate Criminal Liability: From Adaptation and Imitation Toward Aggregation and the Search for Self-Identity // Buffalo Criminal Law Review. Vol. 4, No. 1, 2000. P. 663.

moms institucijoms apie savo sandorius su klientais, kai jie atliekami grynaisiais pinigais ir viršija 10 000 dolerių sumą. Šioje byloje klientas kelis kartus atliko grynujų pinigų išėmimo operacijas, kurių bendra suma buvo didesnė nei 10 000 dolerių. Kiekvieną kartą jis naudojo skirtingus čekius, kurie buvo išrašyti mažesnės nei 10 000 dolerių sumos, ir pateikdavo juos skirtingu metu skirtingiems banko tarnautojams. Teismo argumentai, instruktuojant prisiekusiuosius, buvo tokie: „<...> bankas turi būti vertinamas kaip institucija. Tokiu būdu jo žinojimas yra visuma to, ką pagal savo kompetenciją žino visi jo tarnautojai. Jeigu tarnautojas A žino vieną aspektą apie reikalavimą pranešti apie sandorius su valiuta, tarnautojas B žino kitą aspektą apie tai, tarnautojas C žino trečią aspektą, tai bankas žino visus juos. <...> [9, p. 664]. JAV „kolektyvinės kaltės“ teorija stipriai išplėtė *respondeat superior* doktrinos taikymą, nes leidžia teismams nustatyti korporacijos kaltę ir tais atvejais, kai nė vienas iš jos tarnautojų nežinojo teisiškai reikšmingos informacijos, tačiau, turint omenyje visus korporacijos darbuotojus, ta informacija jai buvo žinoma [12, p. 727]. Kolektyvinės kaltės doktrina yra ribota dėl to, kad tokiu būdu įrodinėti juridinio asmens kaltę galima tik esant tam tikroms kaltės rūšims, t. y. toms, kuriose išreikštas intelektinis, bet ne valinis kaltės kriterijus. Pavyzdžiui, JAV ši teorija netaikoma, jeigu nusikaltimo *means rea* elementas pasireiškia kaip *intent* (ketinimas, tikslas), kitaip tariant, į sudėties subjektyviuosius požymius įtrauktas tikslas. Valinis kaltės kriterijus, arba, kaip nurodo užsienio autoriai, emocinis elementas būdingas tik žmogui. „Informaciją ar faktus, žinomus keliems individams, galima surinkti į vieną visumą ar net pridėti prie informacijos, kuri žinoma juridiniam asmeniui (įmonės dokumentuose, jos archyvuose, kompiuterinėse laikmenose esanti informacija), o emocinis elementas, kuris išreiškia siekimą, abejingumą ar vylimąsi, yra nedalomas. Jis negali būti išardytas ar surinktas iš atskirų individų sąmonės“ [9, p. 667–668].

Be to, pastaruoju metu šie tradiciniai modeliai vis labiau kritikuojami dėl to, koku būdu yra taikoma juridinio asmens baudžiamoji atsakomybė. Pagrindinė šių modelių problema yra ta, kad remiasi netiesiogine atsakomybe, o tai nesiderina su viena pagrindinių baudžiamosios teisės nuostatų – asmuo turi atsakyti pagal baudžiamąjį įstatymą už savo poelgius pagal savo asmeninės kaltės ribas. Teorijoje siūlomi nauji juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės modeliai. Vienas iš naujausių – juridinio asmens tapatybės modelis. Įvairiems jo variantams būdinga tai, kad pripažįstama, jog juridiniams asmenims būdingas mechanizmas, per kurį jie išreiškia savo esmę ir individualumą. Jų tapatybė yra atskira ir skirtinga nuo juridinį asmenį sudarančių fizinių asmenų – akcininkų susirinkimo, administracijos, darbuotojų ar kitų individų [9, p. 678]. Ir ši tapatybė gali būti nustatyta. Tai yra mūsų jau minėtas realistinis požiūris į juridinį asmenį, kuris teigia, kad korporacijai yra būdinga tai, kad jos egzistencija tam tikra dalimi yra nepriklausoma nuo jos narių egzistencijos. Juridinio asmens veika ir kaltė pasireiškia kitaip nei jo narių veika ir kaltė, juridinio asmens atsakomybė yra pirminė ir ji nepriklauso nuo fizinio asmens atsakomybės. Remiantis šiuo požiūriu juridinio asmens atsakomybės klausimas sprendžiamas tiesiogiai, atsakant į klausimus, ką juridinis asmuo kaip organizacija padarė ar nepadarė, ką jis žinojo ar turėjo žinoti apie savo elgesį, ką jis padarė ar turėjo padaryti, kad išvengtų žalos¹. Taikant tokį atsakomybės modelį, nereikia taikyti dvipakopės struktūros – pirmiausia nustatyti, kad konkretus fizinis asmuo, esantis juridinio asmens nariu, padarė nusikalstamą veiką, tada jo padarytą veiką arba priskirti juridiniam asmeniui, arba identifikuoti su juo. Tyrimas pradedamas tiesiogiai nuo juridinio asmens analizės – jo politikos tyrimas, tikslų nustatymas ir vertinimas, sprendimų priėmimo procedūros analizė, vidinės darbuotojų veiklos ir pačio juridinio asmens veiklos kontrolės vykdymo vertinimas, jos efektyvumo nustatymas, įvairių darbuotojų mokymo ir stebėjimo programų taikymas, juridinio asmens reakcija į padarytus pažeidimus bei į pažeidėjus ir kita. Tiriama organizacijos (juridinio asmens) kultūra arba etosas, t. y. visuma socialinės grupės priimtų normų, reguliuojančių jos narių elgesį. Iš organizacijos politikos, socialinių normų, taip pat vidinės kontrolės bei disciplinos tarp darbuotojų užtikrinimo mechanizmo galima spręsti, ar organizacijoje laikomasi etikos bei teisės normų, stengiamasi nedaryti teisės pažeidimų (darbuotojai informuojami apie įvairius darbo saugos, žinotinus teisės aktų reikalavimus ir kt.,

¹ Colvin C. Corporate Personality and Criminal Liability, 6 Crim. L.F. 1–2 (1996). Išnaša pagal Lederman E. Models for ..., p. 680.

diegiamos įvairios programos), ar organizacija yra abejinga šiems dalykams, ar netgi priešingai – organizacijos kultūra skatina nesilaikyti teisės normų, priežiūrą ir kontrolę turintys vykdyti pareigūnai įvairiom formom dalyvauja darant teisės pažeidimus arba toleruoja darbuotojo padarytą nusikalstamą veiką (pvz., organizacija yra abejinga tam, kad nesilaikoma teisės aktų reikalavimų ar naudojasi iš darbuotojo padarytos nusikalstamos veikos gauta nauda ir pan.). Visų šių dalykų vertinimas leidžia daryti išvadą apie konkretaus juridinio asmens kaltės konkrečios nusikalstamos veikos atžvilgiu buvimą bei jos formą ir rūšį.

Kaip anksčiau minėta, pagal šį modelį juridinio asmens kaltė (*state of mind*) suprantama kitaip nei paprastai suvokiama fizinio asmens kaltė. Pagal klasikinę psichologinę kaltės sampratą, kaltė yra subjektyvus psichinis santykis, sudarytas iš intelektualinio kriterijaus ir valinio kriterijaus (suvokimo ir požiūrio į tai, kas suvokiama). Tuo tarpu tapatybės modelis akcentuoja ne subjektyvius, bet objektyvius, konstruktyvius elementus. Juridinio asmens kaltė pasireiškia per juridinio asmens elgesio, kurio tikisi iš jo visuomenė, ir tikrojo jo elgesio skirtumą. Kitaip tariant, per skirtumą turimų būti, tinkamų sprendimų priėmimo mechanizmų, kontrolės vykdymo ir organizacijos elgesio būdų bei realaus organizacijos elgesio, esamų sprendimų priėmimo mechanizmų ir pan. [9, p. 705–706]. Šis požiūris, autorės nuomone, vertas dėmesio, be to, apie kažką panašaus yra kalbėję ir mūsų mokslininkai, siūlydami juridiniams asmenims taikyti normatyvinę kaltę [7, p. 104–105]. Normatyvinę kaltę suprantame „kaip „priekeišą“, kad juridinis asmuo elgėsi neteisėtai arba pažeisdamas teisės normas buvo ydingai nusistatęs teisės normų ginamų vertybių atžvilgiu“ [7, p. 104], o tapatybės modelio kaltės samprata taip pat remiasi to, kaip turi elgtis protingas, apdairus, sąžiningas teisės subjektas, ir realaus jo poelgio vertinimu. Jei remiantis šiuoulyginimu galima padaryti išvadą, kad subjektas, turėdamas galimybę laikytis teisės aktų numatytų, teisingumo, sąžiningumo ir protingumo reikalavimų, jų nesilaikė, nepadarė to, ką turėjo ir galėjo padaryti, kad išvengtų pavojingų padarinių, tuomet galima padaryti išvadą ir dėl jo kaltės.

Naujieji modeliai, ypač pripažįstantys juridinio asmens tapatumą, jo nepriklausomą nuo fizinių asmenų egzistenciją, yra dar labai jauni, ir valstybės juos numatydamas savo įstatymuose yra gana atsargios. Šios teorijos nuostatų yra Australijos 1995 m. Baudžiamajame kodekse. Nors juridinio asmens tapatybės teorija gali pašalinti esamų teorijų ribotumą ir atitinka civilinėje teisėje dabar pripažįstamą juridinio asmens sampratą, tačiau baudžiamojoje teisėje jų taikymui, tam kad būtų sukurtas išsamus ir pagrįstas teorinis modelis, būtina atlikti didelį ir visapusišką tyrimą. Tokio teorinio modelio formulavimas ir vertinimas gali būti kito mokslinio tyrimo tikslas.

Išvados

Atsižvelgdami į tai, kas buvo aptarta, galime padaryti tokias išvadas:

1. Naujame BK numatyta juridinio asmens baudžiamoji atsakomybė yra naujovė tiek Lietuvos teismų praktikai, tiek ir teorijai. Ji neatitinka tradicinių pagrindinių baudžiamosios teisės principų. Dėl šių priežasčių juridinio asmens baudžiamąją atsakomybę numatančios normos gali būti vangiai taikomos teismų praktikoje. Norint pakeisti padėtį būtinas atitinkamas teorinis įdirbis.

2. Taikant juridinio asmens baudžiamąją atsakomybę pagal identifikacijos modelį (BK 20 str. 2 d.) juridinis asmuo turi būti sutapatinamas ne tik su jo valdymo organų nariais ir ne tik jų nusikalstamos veikos turi užtraukti jam atsakomybę (angliškas identifikacijos modelio variantas), bet ir su kitais juridiniame asmenyje vadovaujamas pareigas einančiais asmenimis, jeigu jiems juridinis asmuo yra numatęs pakankamai savarankiškumo ir atsakomybės tvarkant konkrečią juridinio asmens veiklos sritį. Kad modelis teismų praktikoje būtų taikomas vienodai, šiuo klausimu būtinas oficialus išaiškinimas, kurį galėtų pateikti Lietuvos Aukščiausiasis Teismas.

3. BK 20 straipsnyje įtvirtinti juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės modeliai iš principo numato netiesioginę atsakomybę, dėl to taikyti šias normas gali būti labai sunku, nes esant sudėtingai organizacinei juridinio asmens struktūrai sunku, o kartais ir neįmanoma nustatyti konkretaus fizinio asmens, už kurio padarytą nusikalstamą veiką turėtų atsakyti ju-

ridinis asmuo. Tam, kad būtų išvengta šių problemų, esami baudžiamosios atsakomybės modeliai turėtų būti papildyti naujais, kurie leistų patraukti juridinius asmenis baudžiamojon atsakomybėn savarankiškai, neatsižvelgiant į tai, ar nustatytas konkretus nusikalstamą veiką padaręs asmuo.

LITERATŪRA

1. **Крылова Н. Е.** Уголовная ответственность юридических лиц во Франции: предпосылки возникновения и основные черты // Вестник Московского университета. Сер. 11, Право. 1998. № 3.
2. **Крастиньш У. Я.** Коллективный субъект в уголовном праве // Уголовное право в XXI веке: Материалы Международной научной конференции на юридическом факультете МГУ им. М. В. Ломоносова 31 мая–1 июня 2001 г. – Москва: „ЛексЭст“, 2002.
3. **Lietuvos Respublikos** įstatymas dėl Baudžiamosios teisės konvencijos dėl korupcijos ratifikavimo Nr. IX–736 // Valstybės žinios. 2002. Nr. 23–851.
4. **Lietuvos Respublikos** įstatymas dėl Jungtinių Tautų Organizacijos konvencijos prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą ratifikavimo Nr. IX–794 // Valstybės žinios. 2002. Nr. 51–1929.
5. **Уголовное** право России. Учебник для вузов. Т. 1. Общая часть. Редакторы А. Н. Игнатов, Ю. А. Красиков. – Москва: Издательство НОРМА, 2000.
6. **Романов А. К.** Правовая система Англии: Учеб. пособие. – Москва: Дело, 2000.
7. **Sinkevičius E.** Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės problemos // Teisė: Vilniaus universiteto mokslo darbai, 2000. Nr. 36.
8. Apie tai plačiau žiūrėti **Jenifer A.** Quaid The Assessment of Corporate Criminal Liability on the Basis of Corporate Identity: An Analysis // McGill Law Journal [vol. 43 1998] at 67–114.
9. **Lederman E.** Models for Imposing Corporate Criminal Liability: From Adaptation and Imitation toward Aggregation and the Search for Self-Identity // Buffalo Criminal Law Review. Vol. 4. No. 1. 2000.
10. **Sinkevičius E.** Neteisėtas banko kredito gavimas arba panaudojimas ir jų kvalifikavimas. – Vilnius: LTU Leidybos centras, 2002.
11. **Hefendehl R.** Corporate Criminal Liability: Model Penal Code Section 2.07 and the Development in Western Legal Systems // Buffalo Criminal Law Review Vol. 4. No. 1. 2000.
12. **Criminal Law** and it's Processes: Cases and Materials. Fifth Editon. Sanford H. Kodish, Stephen J. Schulhofer. – Boston, Toronto, London: Little, Brown and Company, 1989.
13. **Corporate** Criminal Liability: A Discussion Paper by Anne-Mrie Boisvert // <http://www.law.ualberta.ca/alri/ulc/99pro/ecriab.htm>; prisijungimo laikas: 03-06-03
14. **Bajkowski S.; thompson, Kimberly R** Corporate criminal liability // American Criminal Law Review. 1997. Vol. 34.
15. **Foerschler A.** Corporate Criminal Intent: Toward a Better Understanding of Corporate Misconduct // California Law Review. lct 90. Vol. 78.
16. **Council** of Europe Committee of Ministers Recommendation No. R(88) 18 of the Committee of Ministers ti Member States Concerning Liability of Enterprise Having Legal Personality for Offences Committed in the Exercise of their Activities // <http://cm.coe.int/ta/rec/1988/word/88r18.doc>.

The Conditions for Criminal Liability of Corporations

Lecturer Inga Ligeikaitė

Law University of Lithuania

SUMMARY

The criminal liability of corporations is the new principle of the Lithuanian criminal law. The principle was adopted in the Criminal Code of the Republic of Lithuania of 1961 at the beginning of 2002 but it was never used in practice of justice. The criminal liability of corporations is very actual both in theory of law and in practice of justice because of it's novelty and incompatibility with fundamental principles of our criminal law.

The article deals with the reasons for adoption of the principle in the Criminal Code of the Republic of Lithuania and the preconditions for liability of corporations. The author examines two corporate criminal liability models: identification and „respondeat superior“ implemented in the new Criminal Code of the Republic of Lithuania (art. 20). The author concludes that according to the models, the corporate criminal liability is essentially vicarious. The existing corporate criminal liability models have their limitations because they present two-stage procedure, whereby elements of liability (actus reus and means rea) are located in the behaviour of agents and then ascribed to the agency (identified or attributed). This is serious obstacle to put into practice the provisions of the article 20 of the Criminal Code of the Republic of Lithuania, especially in cases when the harm was caused by large, decentralized organizations.

The collective knowledge and corporate self-identity models are the new models for imposing corporate criminal liability. They are also examined in the article. The author suggests that these new models could be applied for solving a problem of insufficiency of the existing models.